

עשרים שנה, לך תזכור: על האתר "עיתונות יהודית היסטורית"

להלן רשימה תמציתית למדי של דברים שלא היו קיימים עדיין בשנת 2005: אייפון, וואטסאפ, אינסטגרם, טיקטוק, טלגרם, ביטקוין, כמו שאהוד בנאי שר ב"כלוז כנעני":
"...הרבה השתנה כאן".

אכן, הרבה השתנה כאן בעשרים השנים האחרונות, מאז הקימו אוניברסיטת תל אביב והספרייה הלאומית את האתר "עיתונות יהודית היסטורית". לא פעם, כשאני מתבקש לדבר או לפרוש לפני פורום כזה או אחר את האתר "עיתונות יהודית היסטורית" (או JPress כפי שאנו מכנים אותו בחיבה), אני מוצא את עצמי מגדיר אותו כאתר, פרויקט, מפעל, אוסף, ארכיון, מיזם דיגיטלי ועוד הגדרות ותוהה על מה מעידה העובדה שאינני בטוח תמיד באיזו הגדרה לבחור.

לקראת הכנס שנערך בחודש מאי 2025 לציון עשרים שנה לייסודו של האתר, ניסיתי לענות לעצמי על התמיהה הזאת. אני חושב שהעובדה שהמיזם הזה עונה על כל כך הרבה הגדרות אינה בהכרח ראייה לבלבול שלי, אלא לרוחב היריעה של המיזם, להיקפו ולעומק השפעתו. זה איננו אתר או פרויקט או מפעל או ארכיון דיגיטלי, אלא גם וגם וגם; תפסת מרובה – תפסת.

דברי כאן אינם בבחינת "אלה תולדות". תוכלו לקרוא בפירוט את סיפור ההקמה על פרטיו ב"אוטוביוגרפיה מקצועית, כאילו", שכתב פרופ' ירון צור, מייסדו ומנהלו האקדמי של האתר.¹ זהו סיפור המשלב הבנה של שינויים טכנולוגיים ומתודולוגיים ויכולת לרקום שיתוף פעולה בין שני מוסדות ותיקים וגדולים, ובהמשך גם עם גופים רבים נוספים, ולקיימו לאורך ימים.

בעולמנו התזזיתי, שבו אייציבות היא כמעט הדבר היציב ביותר הקיים, עשרים שנה של פעילות רציפה שיש לה אופק קדימה היא כמעט אנומליה. המכשולים שעלולים להיערם בדרך כה רבים: מימון, אגו, קשיים טכנולוגיים, תחרות מבית ומחוץ ועוד. מיזמים ופרויקטים רבים נהגים, מוקמים ובעלי מחזור חיים, אך חלקם הגדול נמוג, מתמוסס ונעלם. במקרה הטוב הם נשארים במרחבי המרשתת כמעין "פיל לבן" לא מתוחזק ובמקרה הרע אין להם זכר. זו דרכו של עולם.

אם אני צריך "לשים את האצבע", לנסות ולזקק את הסיבה לכך שאנו זוכים בכל זאת לחגוג יום הולדת עשרים לאתר, אני חושב שהתשובה פרוזאית יחסית. הייתי יכול

1 ירון צור, "אוטוביוגרפיה מקצועית, כאילו", בתוך: אבנר בן-עמוס ואבנר שיף (עורכים), קווים לדמותנו: לחקור את ישראל, לכתוב על עצמנו, קריית שדה בוקר 2020, עמ' 543-567.

להפריז בשבחנו ובשבחי שותפינו מאוניברסיטת תל אביב ולומר שיש להודות לנו ולהכיר בחשיבותה של העבודה הנהדרת שעשינו ועודנו עושים; אבל זו אינה דרכי, זו אינה דרכנו. לא רק של הספרייה הלאומית ואוניברסיטת תל אביב, שכן קיימים מעגלים רבים של שותפות ושותפים ממוסדות שונים בארץ ובעולם. ספק רב אם האתר היה מתפתח ללא האוספים ומאגרי הידע של שותפינו הרבים, ניסיונם הרב וההכרה בחשיבותו של המפעל, וכמובן גם הודות לתמיכתם של הקרנות השונות והאנשים הפרטיים שתרמו ועדיין תורמים למימון פעילות האתר לאורך שנות קיומו.

לפני כמה שנים הוקרנה בטלוויזיה פרסומת של חברה ששיווקה מיץ תפוזים טבעי. היה זה מפעל שהמוטו שלו בפרסומת על טיבו ואיכותו של המיץ שייצר קבע ש"זה לא אנחנו, זה התפוזים". בפרפרזה על אותה פרסומת אני אומר כאן: זה לא אנחנו, זה העיתונים.

זהו סוד ההצלחה והסיבה המרכזית לכך שאנו זוכים לחגוג עשרים שנה ולתכנן את עשרים השנים הבאות. המיזם "עיתונות יהודית היסטורית" העניק, מעניק ואני מקווה שימשיך להעניק במה ויאפשר גישה לאחד מאוצרות הרוח והתרבות הגדולים של העם היהודי בעת החדשה, וכמובן של מדינת ישראל. העיתונים וכתבי העת אוצרים בתוכם את הדופק של האומה. הם אבן הרוזטה של התרבות היומיומית של הקהילות והתפוצות השונות במגוון לשונות, זרמים ותנועות שמציגים פסיפס אנושי ייחודי.

אם העיתונות היא בבחינת הפסיפס הזה, שהוא האטרקציה המרכזית, אזי אנחנו, אנשי "עיתונות יהודית היסטורית", הקמנו ומנסים לתחזק גשר פשוט מעץ שממנו נראה הפסיפס במיטבו ומוטל עלינו לחשוף עוד חלקים שלו שטרם נוקו מאבק השנים שעברו. קיבלנו על עצמנו את הזכות הזאת ועמה באה אחריות גדולה.

העתיד של "עיתונות יהודית היסטורית" מרגש ומאתגר. בעולם שבו אמת חלופית ו"פייק ניוז" הם חלק אינטגרלי מהשיח הציבורי, ולמרבית הצער לעיתים גם מהשיח האקדמי, חשיבותם של המקורות כפולה ומכופלת. העיתונים הם מקור שאין לו תחליף, אך אינם חפים מטעויות, הטיות והטעויות. לכן יש חשיבות רבה להרחבת האוסף, שיכיל את העיתונים שיצאו לאור בתקופות שונות במקומות שונים על ידי כל הזרמים והצדדים השונים. בחינת אירוע או תופעה במגוון רחב של עיתונים היא הכרחית לקבלת פרספקטיבה וכדי לנסות להגיע לחקר האמת.

כיום יש ב"עיתונות יהודית היסטורית" כמעט שבעה מיליון עמודי עיתון סרוקים, מעל אלף כותרים שונים בשלושים לשונות בקירוב מכל קצוות תבל ועדיין המלאכה רבה. עיתונים רבים, ישנים ומתפוררים, שטרם עברו סריקה ופענוח, שמורים בספרייה הלאומית ובארכיונים, בספריות ובאוספים פרטיים בארץ ובעולם. הזמן איננו עומד לצידנו משום שהעיתונים הודפסו על פי רוב באיכות נמוכה על נייר זול שלא נועד להישמר לאורך שנים. עלינו לאתר את העיתונים הללו ולדאוג לסריקתם ולהפיכתם לאובייקט דיגיטלי שיבטיח את שימורם ונגישותם בעתיד לכול.

מצבה של תעשיית העיתונות המודפסת מוכר וידוע: הוא איננו טוב. מערכות עיתונים שחלקן משמרות כרכי עבר של העיתונים בשלמותם או בחלקם, נסגרות חדשות לבקרים. משימתנו היא להגיע אליהם לפני שהכרכים החשובים והנדירים הללו ייזרקו לרחוב ללא דורש.

ומה לגבי הפיל שבחדר – הבינה המלאכותית על נגזרותיה ונפלאותיה? אנחנו בתחילתה או בעיצומה של מהפכה טכנולוגית המשפיעה וסוחפת לתוכה כל מה שנקרה בדרכה. כמו שלפני עשרים שנה רתמו מייסדי "עיתונות יהודית היסטורית" וקברניטיה את דרכי החיפוש החדשות ואת טכנולוגיית פענוח הטקסטים (OCR: Optical Character Recognition), עלינו לבחון את האפשרויות הרבות הטמונות במהפכת הבינה המלאכותית ולהבין כיצד נכון לאמץ אותן כדי להבטיח את הרלוונטיות של המפעל עוד שנים קדימה. לצד שילובם של ממשקי חיפוש חדשים המביאים לביטוי את השינויים באופן שבו אנשים מחפשים וחוקרים יש שלל אפשרויות להגיע אל פיסות מידע או תוכנות מגוונות בדרכים שאי-אפשר היה לעלות על הדעת עד לאחרונה. כמו כן שיפור איכותה של טכנולוגיית פענוח הטקסט, שבחלק מהעיתונים באתר אינה גבוהה, הוא הזדמנות העומדת לפתחנו. את כל אלה ועוד חשוב שנעשה בנחישות אך ברגישות, בשיתוף פעולה עם חברות ויזמים מעולם הטכנולוגיה ועם קהילת החוקרים והמשתמשים באתר, תוך כדי הקשבה ולמידה.

אבקש לסיים בהבעת תודה לפרופ' ירון צור מאוניברסיטת תל אביב, שותף, מורה דרך וגם חבר, שחנך אותי והכניס אותי אל היקום המופלא הזה של עיתונות העבר, ולישראל ווייזר ז"ל, איש הספרייה הלאומית וממייסדי "עיתונות יהודית היסטורית", שהודות לו הגעתי אל הספרייה הלאומית. כל מה שאני יודע בתחום – למדתי ממנו. תודה רבה גם לפרופ' יעל דר, לנורית קרשון ולכל חברי מערכת קשר על העלאת הרעיון, הביצוע, והקדשת גיליון של כתב העת לציון עשרים שנה ל"עיתונות יהודית היסטורית". קשר, כמו "עיתונות יהודית היסטורית", הוא מפעל ותיק ורב-זכויות אשר תרומתו לחקר העיתונות היהודית והישראלית בעבר ובהווה לא תסולא בפז. מבחינות רבות אלה שני מפעלים תרבותיים ומחקריים המשלימים זה את זה.

אייל מילר

מנהל "עיתונות יהודית היסטורית"
הספרייה הלאומית